

Kartläggning och relevanta åtgärder för elever med hög skolfrånvaro

April 2022

Sammanfattning

Utbildningsnämnden har i budget för 2022 från kommunfullmäktige fått i uppdrag att genomföra en kartläggning av elever med hög skolfrånvaro, så kallade hemmasittare och sammanställa relevanta åtgärder.

Av rapporten framgår att cirka 1% av det totala elevantalet i Stockholm stads grundskolor har haft över 50% total¹ frånvaro under höstterminen 2021.

Rektor, huvudmannen och hemkommunen har skyldighet att arbeta med upprepad eller längre frånvaro i skolan. Att utreda och hitta orsakerna till elevernas frånvaro är den enskilt viktigaste faktorn för att kunna sätta in adekvata åtgärder som svarar upp mot behoven. Arbetet med elevfrånvaro uppmärksammas i högre utsträckning än tidigare och har fått en viktig plats i skolornas arbete.

Utbildningsförvaltningen vidtar flera olika åtgärder för att främja skolnärvaro och förebygga skolfrånvaro. Sedan tidigare finns samverkansstrukturer och samverkansformer med region och socialtjänst etablerat. Under de senaste åren har samverkan med framförallt socialtjänsten vidareutvecklats, genom bland annat arbetsmodellen skolsociala team och samverkansstrukturen SAMS. Inom utbildningsförvaltningen har stödet till den enskilda eleven och skolan utvecklats genom utvecklingen av elevhälsoarbetet, det skoljuridiska stödet samt uppbyggnaden av särskilda undervisningsgrupper på tre nivåer (lokalt på skolan, regionalt och för staden). Överlag finns samverkanstrukturer, arbetsmetoder och en väl fungerande samverkan. Men det är viktigt att arbetet fortgår på alla nivåer; förvaltningen kommer att fortsätta att följa upp elevfrånvaron och vidareutveckla stödet till skolorna för att främja närvaro.

¹ Med total frånvaro menas att både giltig och ogiltig frånvaro är inräknad.

Innehåll

Sammanfattning.....	3
1. Inledning	5
2. Rektors, huvudmannens och hemkommunens ansvar	6
3. Kartläggning av elever med hög frånvaro	8
4. Skolpliktsbevakning av elever utan skolplacering	11
5. Att främja närvaro, förebygga och åtgärda frånvaro	12
6. Relevanta åtgärder - huvudmannens stöd till kommunala skolor	14
7. Relevanta åtgärder - hemkommunens ansvar gentemot fristående skolor	19
8. Samverkan.....	20
9. Analys och slutsatser.....	24
Litteratur om skolfrånvaro och samverkan.....	26

1. Inledning

Enligt Stockholms stads budget för år 2022 ska utbildningsnämnden ”genomföra en kartläggning av elever med lång skolfrånvaro, så kallade hemmasittare och sammanställa relevanta åtgärder”.

Upprepad eller längre frånvaro innebär att elever inte får sin rätt till utbildning tillgodosedd, vilket är ett allvarligt samhällsproblem och strider mot barnets rätt till utbildning enligt FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Den svenska forskningen är begränsad när det gäller orsak, samband, konsekvenser och interventioner gällande frånvaro men många kommuner och enskilda huvudmän uppmärksammar frånvaro i större utsträckning nu än tidigare. Tidig upptäckt och tidiga insatser vid frånvaro krävs för att hantera frånvaro framgångsrikt.² Skolan har sedan 1 juli 2018 en skyldighet att utreda den totala frånvaron för en elev, både den giltiga och ogiltiga. Utredningen ska genomföras i samråd med eleven och elevens vårdnadshavare samt med elevhälsan.³

Forskningsrapporter och utredningar slår fast att det inte finns en vedertagen definition av begreppet ”hemmasittare”.⁴

Det konstateras att ”hemmasittare” är ett olyckligt begrepp. Det signalerar att närvaroproblem är en individfråga, där skuld läggs på eleven och det finns en risk att begreppet leder till att fokus ensidigt hamnar på långvarig och omfattande frånvaro. ”Hemmasittare” säger inte heller något om vad orsakerna till elevens frånvaro egentligen är.⁵

Med anledning av att det inte finns någon enhetlig definition av begreppet hemmasittare används begreppet ”upprepade eller längre frånvaro” som används i lagstiftningen. I denna rapport kommer kartläggning och relevanta åtgärder i första hand att redovisas för elever med över 50% frånvaro under höstterminen 2021.

Elevfrånvaro över 50% under en termin benämns i rapporten som elever med hög frånvaro.

² SOU 2016:94 ”Saknad! Uppmärksamma elevers frånvaro och agera!”

³ 7 kap 19 a § skollagen (2010:800)

⁴ SOU 2016:94 ”Saknad! Uppmärksamma elevers frånvaro och agera!” s.484

⁵ IFOUS fokuserar: Att utreda närvaroproblem i skolan, Ifous rapportserie 2020:3 Stockholm, maj 2020 ISBN: 978-91-985535-5-0 s.12 och

I nästa avsnitt beskrivs de ansvar som rektor, huvudman respektive hemkommun har för elever med längre och upprepad frånvaro.

Avsnitt 3 redovisar en kartläggning av antalet elever med hög frånvaro, för elever i kommunala skolor respektive i fristående skolor.

I avsnittet 4 beskrivs det ansvar som hemkommunen har för skolpliktsbevakning och de insatser som genomförs utifrån detta ansvar. Eleverna som omfattas av skolpliktsbevakningen omfattas inte av statistiken över frånvarande elever som avser elever med en skolplacering. Dessa redovisas därför separat här.

I avsnitt 5-8 beskrivs åtgärder som vidtas för att minska frånvaron. Denna del inleds med en generell beskrivning av vilka åtgärder som behöver vidtas och avslutas med en beskrivning av samverkan och strukturer för det.

Avslutningsvis lämnar förvaltningen sin analys och slutsatser utifrån sammanställningen.

2. Rektors, huvudmannens och hemkommunens ansvar⁶

2.1 Rektors ansvar

Om en elev som går i någon av de obligatoriska skolformerna har upprepad eller längre frånvaro ska rektorn se till att frånvaron utreds så fort som möjligt, om det inte är onödigt. Det gäller oavsett om det är fråga om giltig eller ogiltig frånvaro.

Det är upp till rektorn att avgöra exakt hur många tillfällen som en elev kan vara frånvarande under en viss tidsperiod. Det är också upp till rektorn att avgöra hur många dagar eleven kan vara frånvarande i sträck innan skyldigheten att utreda frånvaron inträder. Rektorn måste utgå från omständigheterna i det enskilda fallet.

Skolan ska genomföra utredningen i samråd med eleven, elevens vårdnadshavare och elevhälsan. Om förutsättningarna för en

⁶<https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/franvaro-i-skolan>

utredning om särskilt stöd är uppfyllda ska skolan även göra en sådan utredning. När skolan påbörjar en utredning om en elevs frånvaro ska rektorn snarast se till att frånvaron anmäls till huvudmannen.⁷ Det är viktigt att rektorn har en samlad bild av frånvaron på skolan för att kunna analysera om det finns problem som behöver åtgärdas. Den samlade bilden och skolans analys kan också kopplas till och utgöra underlag för rektorns och huvudmannens systematiska kvalitetsarbete.

2.2 Huvudmannens ansvar

Huvudmannen ska kontinuerligt och systematiskt planera, följa upp och utveckla utbildningen, som en del av det systematiska kvalitetsarbetet. Om det kommer fram att det finns brister i verksamheten ska huvudmannen se till att de åtgärdas. Brister kan till exempel visa sig vid en uppföljning eller genom att verksamheten får klagomål. När det gäller frånvaro kan det exempelvis handla om att skapa en mer tillgänglig eller på andra sätt god studiemiljö för alla elever.

Huvudmannen är ytterst ansvarig för skolans verksamhet, därför är det viktigt att huvudmannen ger stöd till rektorn i arbetet med att skapa rutiner för att främja närvaron. Det kan för huvudmannen innebära att tillsammans med rektorer ta fram rutiner som är gemensamma för de skolenheter som huvudmannen ansvarar för.

2.3 Hemkommunens ansvar

En hemkommun ska få information när en elev börjar eller slutar vid en skolenhet eller när en utredning om upprepad eller längre frånvaro inleds för elever med annan huvudman än hemkommunen. Hemkommunen ska också få information om en fristående huvudman påbörjar en utredning om att en elev har upprepad eller längre frånvaro vid en fristående skola. Om det behövs ska hemkommunen samordna arbetet kring elever med upprepad eller längre frånvaro ihop med samhällsorgan, organisationer eller andra som berörs.

2.4 Vitesföreläggande

När en skolpliktig elev inte fullgör sin skolgång och detta beror på att elevens vårdnadshavare inte har gjort vad denne är skyldig att göra för att så ska ske, kan hemkommunen förelägga elevens vårdnadshavare att fullgöra sina skyldigheter. Ett föreläggande får

⁷ Skollagen (2010:800) 7 kap. 19a §

förenas med vite. Utbildningsnämnden har under 2021 inte förelagt några vårdnadshavare att vid vite se till att barnet fullgör sin skolgång.

Anledningen till att ärenden om vitesföreläggande avslutas under utredningsfasen är bland annat att vårdnadshavarna tar eleven till skolan, att familjen flyttar till en annan kommun, att skolan inte uttömt sina åtgärder, att det brustit i samverkan mellan skola och vårdnadshavare eller att familjen lämnat landet. I de fall en familj vistas utomlands under en kortare tid än två månader hinner inte ett ärende om föreläggande gå till utbildningsnämnden innan barnen är tillbaka i skolan. Ett stödmaterial med rutiner gällande föreläggande om skolplikten har tagits fram som ett stöd för skolan.

3. Kartläggning av elever med hög frånvaro

I skollagen finns inte någon exakt definition av vad längre eller upprepad frånvaro innebär i form av omfattning, frekvens eller procentsats. Skollagen slår dock fast att rektor ska utreda elevers upprepade eller längre frånvaro, om det inte är obehövligt; det vill säga om orsaken till frånvaron är känd.

När en utredning om upprepad eller längre frånvaro startas på en skola ska det anmälas till huvudmannen och hemkommunen. Detta görs i Barn- och elevregistret, i modulen ULF (upprepad eller längre frånvaro).

3.1 Kartläggning - kommunala skolor

Riktlinjen för arbetet med frånvaro i kommunens egen regi är att elevfrånvaro på över 20 procent under två månader eller 40 procent under en månad ska ses som allvarlig. Frånvaron ska på den nivån, följas upp och insatser individanpassas genom en noggrant planerad skolgång och systematiskt följas upp. Elevhälsan ska vara delaktig och en samverkan med eleven, vårdnadshavare och eventuellt andra myndigheter är viktig.

Frånvarostatistiken från de kommunala grundskolorna visar att frånvaron för elever med över 50% frånvaro under höstterminen 2021 ligger mellan 0,8%-1,1% av det totala elevantalet.

Förenklat är det ca 1% av eleverna på de kommunala grundskolorna som har en total frånvaro över 50% under höstterminen 2021. Med total frånvaro menas att både den giltiga och ogiltiga frånvaron är inräknad.

På de kommunala skolorna har 1349 ärenden pågått om att rektor startat utredning för elever med upprepad eller längre frånvaro⁸ under höstterminen 2021. Totalt elevantal inskrivna i de kommunala grundskolorna var drygt 76 000 elever under höstterminen 2021.⁹ Nedan följer fördelningen av elever med över 50% frånvaro under höstterminen 2021 per område.

Område Stadsdelsnämndsområde	Från- varande mer än 50 %	Totalt elevantal	Andel frånvarande
Område 1	107	12 651	0,85%
Bromma		8836	
Kungsholmen		3815	
Område 2	126	11 293	1,12%
Enskede-Årsta-Vantör		8587	
Skärholmen		2706	
Område 3	98	8 875	1,10%
Farsta		4893	
Skarpnäck		3982	
Område 4	95	11 829	0,80%
Hägersten-Älvsjö		11 829	
Område 5	58	4990	1,16%
Rinkeby-Kista		3580	
Tensta-Hjulsta		1410	
Område 6	183	18 981	0,96%
Södermalm		10 040	
Östermalm		3370	
Norrmalm		5571	
Område 7	90	10 061	0,89%
Hässelby-Vällingby		7534	
Bromsten		505	
Solhem		1239	
Sundby		783	

⁸ Det finns ingen exakt definition av upprepad eller längre frånvaro. Skollagen slår fast att det är upp till rektor att avgöra.

⁹ Utbildningsnämndens verksamhetsplan 2021 s. 74

Årskurs och könsfördelning för elever med hög frånvaro; 50% total frånvaro under höstterminen 2021 på de kommunala grundskolorna enligt följande.

Årskurs	F	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Totalt
Antal elever	8467	8778	8648	8553	7953	8236	7655	6936	6848	6602	78676
Antal hög frånvaro	41	35	18	42	37	39	74	125	182	164	757
Andel	0,50%	0,40%	0,20%	0,50%	0,50%	0,50%	1,00%	1,80%	2,70%	2,50%	0,96%

Kön	Flicka	Pojke
Antal elever	37923	40757
Antal hög frånvaro	416	341
Andel	1,1%	0,8%

3.2 Kartläggning - fristående skolor

När en elev på fristående skola har upprepad eller längre frånvaro ska rektor anmäla det till sin huvudman som meddelar hemkommunen. Enheten för ersättning och skolplikt (EOS) på utbildningsförvaltningen tar emot dessa anmälningar.

Totalt har utbildningsförvaltningen fått in 427 frånvaroärenden från fristående grundskolor under höstterminen 2021, varav 220 ärenden med högre frånvaro än 50%. Antal elever folkbokförda i Stockholm som går i fristående grundskolor är drygt 26 600¹⁰, vilket betyder att 0,8% av eleverna inskrivna i fristående grundskolor har anmälts med högre frånvaro än 50% under höstterminen 2021. Könsfördelningen på dessa ärenden är enligt tabellen nedan.

¹⁰ Mätdatum 2021-10-15

Årskurs	Flicka	Pojke	Total
9	35	28	63
8	37	30	67
7	21	19	40
6	7	8	15
5	11	8	19
4	3	5	8
3	0	1	1
2	2	1	3
1	1	1	2
FK	0	2	2
	117	103	220

4. Skolpliktsbevakning av elever utan skolplacering

Utbildningsförvaltningen genomför varje månad under läsåret en central skolpliktbevakning. Syftet är att få en helhetsbild över hur många elever som är folkbokförda i Stockholms stad och som står utan en skolplacering. Under höstterminen 2021 pendlade siffran för oplacerade elever mellan 2 495 och 1 399 elever utan skolplacering.

Orsaker till att elever inte har någon skolplacering kan vara att det finns stor rörlighet när det gäller in- och utflyttningar till kommunen samt skolbyten. Majoriteten av dem som inte har någon skolplacering är elever som lämnar skolan och Sverige för kortare eller längre utlandsvistelser.

Varje ärende utreds och utbildningsförvaltningen samverkar med Skatteverket, Försäkringskassan och socialtjänsten genom en orosanmälan när elevens vårdnadshavare inte nås.

Första kontakten med vårdnadshavare tas av skolpliktbevakande skolan genom brev eller mejl. Om skolan får kontakt och vårdnadshavare uppger att de flyttat utomlands, eller att de befinner sig utomlands under begränsad tid, meddelar skolan detta till utbildningsförvaltningen samt skickar information till Försäkringskassan. Om familjen arbetar utomlands under en

begränsad tid fattar förvaltningen beslut om att *skolplikten upphör* på grund av varaktig vistelse utomlands, ansökningshandlingar samt dokumentation som styrker vistelsen begärs in.

Om skolan inte får kontakt med vårdnadshavare flyttas ärendet över till utbildningsförvaltningen. När en elev inte hittas, fortsätter utbildningsförvaltningen handläggningen genom att eftersöka vårdnadshavare och ta kontakt med tidigare skolor eller tidigare folkbokföringskommun. Om inget resultat uppnås gör förvaltningen en orosanmälan om att barnen saknas/inte kan finnas och begär skyndsamt återkoppling från socialtjänsten. Om förvaltningen får kännedom om att det finns misstanke, eller att det bekräftas att barnet flyttat utomlands tillsammans med vårdnadshavare, informerar förvaltningen Skatteverket och lägger in en automatisk uppföljning.

Handläggningen av oplacerade kan ta flera år, speciellt de ärenden som skickas vidare till Skatteverket, då deras handläggningstid kan ta upp till ett år. I dessa fall kan det även vara så att familjen befinner sig i Sverige någon gång per halvår och kan fortsätta vara folkbokförda här. Eftersökandet av elever följs regelbundet upp med olika intervaller beroende vart EOS skickat ärendet vidare, tex orosanmälan följs upp inom några veckor, Skatteverket efter ett år, andra kommuner eller skolor någon vecka och brevutskick någon månad.

5. Att främja närvaro, förebygga och åtgärda frånvaro

Orsakerna till frånvaro är ofta komplexa. Det finns inte en metod för att komma tillrätta med all frånvaroproblematik utan det behövs insatser på olika nivåer; allt från generella insatser som riktar sig till alla elever på en skola till mycket intensiva insatser för de som har en mycket allvarlig frånvaroproblematik.¹¹ Response to Intervention (RtI), en metod som i forskning visat sig vara effektiv, utgår från ett närvarofrämjande arbete i tre nivåer som åskådliggörs i den så kallade Tiermodellen.¹²

¹¹ Ifous fokuserar.(2020). Att utreda närvaroproblem i skolan. Sammanfattning av forskning och en praktisk vägledning.

¹² Kearney & Grazcyk, (2014). A response to intervention model to promote school attendance and decrease school absenteeism. Child Youth Care Forum

Figur 1. Tiermodellen med de tre nivåerna (översatt från Kearney & Graczyk (2014) och hämtad från Ifous Att utreda närvaroproblem i skolan, sid. 25 (2020).

Steg 1: Generella insatser/alla elever

Mest effektivt i ett närvarofrämjande arbete är att erbjuda en stimulerande och meningsfull skolgång där elever och lärare hjälper varandra att skapa ett gott skolklimat. Att ha en god skolkultur och gott klassrumsklimat där elever trivs och mår bra bidrar till att de vill vara i skolan. Det handlar exempelvis om att förebygga trakasserier och kränkande behandling, underlätta övergångar mellan skolor, stadier och byten av lärare samt att kunna erbjuda elever stöd, anpassningar och utmaningar på rätt nivå.

Steg 2: Målinriktade insatser/elever som uppvisar riskfaktorer

I steg två riktas insatser mot elever som uppvisar en risk för skolfrånvaro. Forskning pekar på att det är avgörande att agera redan vid ströfrånvaro och att tidigt sätta in strukturerade insatser. Det är viktigt att ta reda på orsakerna till frånvaron och lyfta elevens olika förutsättningar och behov för att kunna göra anpassningar och ge rätt stöd. Samverka med vårdnadshavare och eventuella externa kontakter till eleven, som till exempel socialtjänsten, är av betydelse. Det som görs bör kontinuerligt följas upp tillsammans med elev och involverade vuxna.

Steg 3: Intensiv/högriskelever

Ambitionen är att steg tre inte ska behövas om steg ett och steg två fungerar men har skolan elever som befinner sig nära ett utanförskap krävs intensiva insatser med mycket samverkan mellan professioner inom skolan men också med externa aktörer såsom socialtjänst och barn- och ungdomspsykiatri.

Motivationsarbete, flexibilitet, stöd till vårdnadshavare, relationellt arbete och hjälp med att strukturera upp skolarbetet är exempel på insatser som har stor betydelse. Fortlöpande uppföljning och utvärdering av vad som görs är viktigt.

6. Relevanta åtgärder - huvudmannens stöd till kommunala skolor

En skolgång där elever får stimulans och ledning, extra anpassningar och vid behov särskilt stöd hör till det dagliga arbetet i skolan och är den främsta friskfaktorn för eleverna. Elevers behov av särskilt stöd ska tillgodoses på varje skola och trygghet och studiero är en förutsättning för elevers utveckling och lärande. Skolan arbetar aktivt med att förebygga trakasserier och kränkande behandling, underlätta övergångar mellan skolor, stadier och byten av lärare samt att kunna erbjuda elever stöd, anpassningar och utmaningar på rätt nivå.

Som beskrevs i avsnitt 2 är det rektors ansvar att utreda upprepad eller längre frånvaro, till sitt stöd har rektor bland elevhälsan. För att ge förutsättningar för alla elevers lärande har elevhälsoarbetet fokus på det förebyggande och hälsofrämjande perspektivet med utgångspunkt i de lokala behoven på skolan. Elevhälsan är tvärprofessionell och en del av den pedagogiska verksamheten.

Förvaltningen har arbetat under flera år med att utveckla elevhälsoarbetet. Arbetet inom ramen för nätverken för elevhälsans professioner har haft tema uppdrag psykisk hälsa och problematisk skolfrånvaro; detta fortsätter under 2022.

Arbetet med att stärka skolornas kunskap vad gäller elever med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF) fortsätter att

stärkas. Att utveckla lärmiljöer för att möta elevernas behov är viktig del i detta. Förvaltningen deltar i ett forskningsprojekt tillsammans med Stockholms universitet och Karolinska Institutet för att med hjälp av ett kartläggningsverktyg utveckla lärmiljöerna och undervisningen för elever inom NPF. Forskningsprojektet kommer att pågå under flett flertal år.

Förvaltningen arbetar vidare med den övergripande organisationen för att kunna tillgodose behovet av platser i särskilda undervisningsgrupper på olika nivåer. Inriktningen är utöka stödet och erbjuda anpassade miljöer, antingen på skolan, på stadsdels- och områdesnivå i form regionala särskilda undervisningsgrupper, (RSU) eller i stadens centrala grupper med särskild inriktning (CSI).

Förvaltningen ger också skoljuridiskt stöd till rektor och elevhälsa i syfte att skapa gemensamma rutiner för hantering av frånvaro.

Förvaltningen följer kontinuerligt upp att skolorna anmäler och utreder frånvaro och har under våren 2022 varit i kontakt med samtliga skolor som har elever med över 50% frånvaro under en termin i syfte att säkerställa att skolan utrett dessa elevers frånvaro. Skolornas återkoppling visar att skolan i hög utsträckning uppmärksammat den höga frånvaron och gjort bedömningar i det enskilda fallet. Förvaltningen följer också upp och lämnar återkoppling på utredningar på de skolor som har fler elever med över 50% frånvaro i syfte att stödja skolorna i deras rutiner med att utreda och vidta åtgärder. Detta arbete ingår i det systematiska kvalitetsarbetet.

Nedan beskrivs de åtgärder förvaltningen har genomfört specifikt för att stärka och stödja skolornas arbete med upprepad eller längre frånvaro.

6.1 Frånvarotrappan- fokus på tidiga insatser och samverkan

Utbildningsförvaltningen har under våren 2022 uppdaterat frånvarotrappan i syfte att tydliggöra processen kring kartläggning, utredning och uppföljning av frånvaro. Samverkan har förtydligats genom ett eget steg i frånvarotrappan för att förtydliga att samverkan ska genomsyra allt arbete med frånvaro. Den uppdaterade frånvarotrappan har fokus på tidiga åtgärder genom att frånvaron redan på 10% frånvaro följs upp av mentor och att

kartläggningar av elevens frånvaro ska göras tidigt så att fler elever inte ska hamna i upprepad eller längre frånvaro.

6.2 Hör mig nu!- Kartläggningmaterial till stöd för skolor

Utbildningsförvaltningen satsade under 2019 med medel för ”Likvärdig skola” från Skolverket på ett pilotprojekt för att ta fram ett kartläggningmaterial till stöd för skolan. Pilotprojektet som genomfördes på Östermalms skolor var uppskattat och föll väl ut. Utbildningsförvaltningen beslutade att sprida materialet till samtliga skolor och materialet döptes till Hör mig nu! för att signalera vikten av elevens perspektiv. Kartläggningmaterialet Hör mig nu! ska hjälpa skolan att hålla intervjuer med eleven och elevens vårdnadshavare vad gäller upprepad eller längre frånvaro. Intervjumaterialet med konkreta frågor är ett praktiskt stöd med frågor som skolan kan ställa till eleven och elevens vårdnadshavare. Syftet med utredningen är att förklara frånvaron och vilka insatser som kan öka elevens närvaro. I materialet finns förutom intervjufrågor också ett ”skolnärmande dokument” som skolan kan använda för att planera för successiv återgång till skolan för de elever som inte varit i skolan på lång tid.

6.3 ULF- Utredda frånvaro och anmäla till huvudmannen

Under våren 2022 infördes ULF (upprepad eller längre frånvaro) i en modul i Barn- och elevregistret på de kommunala skolorna. När skolan gör en utredning om upprepad eller längre frånvaro i ULF är det att se som en anmälan till huvudmannen. Diarienummer för ärendet skapas automatiskt och skolan kan få bra överblick över sina pågående utredningar.

Ett viktigt led i arbetet med frånvaro är att ta reda på orsaken till elevens frånvaro, i syfte att sätta in rätt åtgärder för att komma tillrätta med frånvaron.¹³ Utbildningsförvaltningen har tagit fram förslag till kategorier för orsaker till frånvaro för att underlätta skolornas analyser om vad frånvaron beror på. Förslag till kategorier har hämtats ifrån aktuell forskning på frånvaroområdet.¹⁴ Kategorierna, rubriken tillsammans med den beskrivande texten kan användas för att sammanfatta vad frånvaron beror på.

¹³ SOU 2016:94 ”Saknad! Uppmärksamma elevers frånvaro och agera!” s.191

¹⁴ Begrepp och beskrivningar utifrån IFOUS fokuserar: Att utreda närvaroproblem i skolan, Ifous rapportserie 2020:3 Stockholm, maj 2020 ISBN: 978-91-985535-5-0

Skolvägran: Eleven upplever känslomässigt obehag kopplat till skolnärvaro och är starkt motvillig till att gå i skolan. Eleven försöker inte dölja frånvaron för föräldrarna. Föräldrar har gjort rimliga ansträngningar för att få barnet att vara i skolan och deras inställning är att barnet ska gå i skolan och vara där.

Skolk: Eleven är borta från skolan eller från lektion utan tillåtelse, enstaka lektion eller hel dag. Eleven kan vara i skolan men inte på lektion och delger vanligen inte frånvaron för föräldrarna.

Föräldrastödd frånvaro: Frånvaron beror på att eleven är hemma för att ge känslomässigt eller praktiskt stöd till en familjemedlem (ofta förälder). Föräldrar försöker att hålla barnet hemma eller gör små eller inga försök att få barnet till skolan.

Skolexkludering: handlar om att skolan har svårt att möta elevens behov, och att det i sig blir en bidragande orsak till frånvaro.

6.4 Månatlig statistik

Varje månad sammanställs statistik över frånvaro inom stadens grundskolor. Av statistiken framgår skolans sammanlagda registreringsgrad, Språkcentrums lärares registreringsgrad, skolans totala, giltiga och ogiltiga frånvaro samt antal elever med mer än 20 procent respektive 50 procent total frånvaro per skola under tidsperioden. I statistiken ingår även redovisning av antal anmälda ärenden från skolan till huvudmannen om att utredning om upprepad eller längre frånvaro har inletts. Den månatliga statistiken används som underlag för systematiskt kvalitetsarbete och utvecklingsarbete.

6.5 Team med stöd till skolor

Utbildningsförvaltningen har sedan införandet av ULF på de kommunala skolorna startat ett team i Teams för de funktioner på skolorna som arbetar med frånvaro. I teamet kan skolorna få information om utbildningar som hålls löpande med tema skolfrånvaro samt ställa frågor och få stöd i sitt arbete med frånvaro. Tidigare workshops och information om hur ärenden hanteras i systemet finns inspelat på plattformen, detta för att materialet ska finnas tillgängligt och nya medarbetare snabbt kan tillgodogöra sig informationen. Teamet har för närvarande över 600 medlemmar från skolorna med funktioner som rektorer, biträdande rektorer och elevhälsans olika professioner. Utbildningsförvaltningen planerar att kontinuerligt fortsätta hålla workshops för

skolorna, arbeta utifrån case, få uppdatering inom området och stöd i sitt arbete med frånvaro.

6.6 Ifous och Uppdrag psykisk hälsa

Utifrån regeringens strategi inom området psykisk hälsa 2016–2020 genomförde Stockholms län under 2019 en läns gemensam satsning för att ge stöd i arbetet med att främja elevers trygghet och trivsel i skolan och motverka problematisk skolfrånvaro för att därigenom minska risken för psykiska ohälsa hos barn och unga. Delar av stödet gavs i samarbete med det fristående forskningsinstitutet Ifous som också fick uppdraget att låta göra en genomgång av relevant forskning med fokus på vad som främjar skolnärvaro. Resultaten presenterades i en rapport som var tänkt att ge konkret information om kunskapsläget. I rapporten finns också frågor som kan diskuteras med hjälp av den modell för strukturerade kollegiala samtal som också presenterades i översikten. Rapporten utgör ett forskningsbaserat underlag för det fortsatta lokala utvecklingsarbetet. Utbildningsförvaltningen var en del av satsningen hos Uppdrag psykisk hälsa.

6.7 Kompetensutveckling

Under vårterminen 2022 erbjuder utbildningsförvaltningen tillsammans med socialförvaltningen, Region Stockholm och Ifous en seminarier serie bestående av tre tillfällen i syfte att stärka och utveckla samverkan inom stadens arbete med att främja skolnärvaro och förebygga närvaroproblem. Målgruppen är medarbetare från både skola och socialtjänst. Seminarier serien genomförs i samarbete med Uppdrag Psykisk Hälsa Stockholms län. De tre seminarier na består av föreläsningar varvat med strukturerade samtal. De utgår från tre skrifter ur serien Ifous fokuserar.

Seminarium 1: Ifous fokuserar Skolnärvaro. Under det första seminariet läggs fokus på vad det finns för forskningsbaserad kunskap om vad som gynnar skolnärvaro.

Seminarium 2: Att utreda närvaroproblem. Under andra seminariet läggs tonvikten på att kartlägga och utreda närvaroproblem.

Seminarium 3: Samverkan och samordnat stöd vid närvaroproblem i förskola och skola. Under det sista seminariet diskuteras samverkan mellan olika funktioner och verksamheter.

7. Relevanta åtgärder - hemkommunens ansvar gentemot fristående skolor

1. Om en elev har upprepad eller längre frånvaro ska rektorn, oavsett om det är fråga om giltig eller ogiltig frånvaro se till att frånvaron skyndsamt utreds.
2. När en utredning om en elevs frånvaro har inletts ska rektorn se till att frånvaron snarast anmäls till huvudmannen. Huvudmannen för fristående skolor ska snarast lämna uppgift om detta till hemkommunen, det vill säga utbildningsförvaltningen.
3. Förvaltningen utreder elevärendet vidare för en bedömning om samordnande insatser behövs eller om en process kring ett föreläggande vid vite gentemot vårdnadshavare ska inledas. Förvaltningens arbete med frånvaro handlar i hög grad om att få en bild av orsakerna till elevens frånvaro, om den är giltig eller ogiltig, om skolan och huvudmannen vidtar åtgärder för att vända frånvaron till närvaro och tillgodose elevens rätt till utbildning samt om vårdnadshavare fullgör sina skyldigheter i att se till att barnet fullgör sin skolplikt.
4. Förvaltningen kontaktar vårdnadshavare och informerar om deras rättigheter och skyldigheter.
5. Vid behov gör förvaltningen en orosanmälan till socialtjänsten.
6. Förvaltningen gör täta uppföljningar av varje enskilt ärende. Antalet uppföljningar beror på ärendets karaktär. Vid icke fungerade åtgärder och i brist på samverkan mellan olika myndigheter stämmer förvaltningen av flera gånger i månaden om behovet finns.
7. Förvaltningen deltar i möten när skola och vårdnadshavare önskar det, samt vid behov. Förvaltningen kan delta i möten mellan skolan, socialtjänsten, ibland BUP och vårdnadshavare. Förvaltningen deltar i SIP-möten och samverkansträffar, där förvaltningen bland annat bistår med skoljuridiskt stöd, förtydligande av vilket ansvar respektive part har gällande skolplikt, en medlande roll där parter har "kört fast", information om vad som

gäller vid ett eventuellt byte till kommunal skola, information om skolskjuts, information om särskilt stöd och anpassad studiegång till skolor.

8. När skolor brister i uppföljningsarbetet lämnar förvaltningen klagomål till den fristående huvudmannen och i nästa steg kan en anmälan till Skolinspektionen ske.

9. Förvaltningen utbildar skolor regelbundet i frånvarosystemet ULF och bjuder in till workshops.

8. Samverkan

Långvarig eller upprepad skolfrånvaro innebär ofta att eleven har sammansatta behov som behöver mötas av flera aktörer samtidigt. Samverkan mellan myndigheter, verksamheter och olika aktörer kan därför vara avgörande i arbetet med att minska skolfrånvaron och öka måluppfyllelsen. Det ställer krav på att professionella kan arbeta tillsammans för att uppnå bästa resultat. Myndigheter har en allmän lagstadgad skyldighet att samverka. Vidare finns en särskild skyldighet för myndigheter att samverka i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa, vilket regleras i lagstiftningen för polis, förskola och skola, socialtjänst samt hälso- och sjukvård.¹⁵

8.1 Insatser som stabiliserar skolgång

Socialförvaltningen arbetar tillsammans med stadsdelsförvaltningarna med uppdraget att utveckla och genomföra insatser för att stabilisera skolgången för barn och unga som är aktuella inom socialtjänsten. Förra året genomfördes workshops med samtliga stadsdelsförvaltningar samt socialförvaltningens öppenvårdsverksamheter på temat insatser som stabiliserar skolgång. I år följs dessa workshops upp med respektive stadsdelsförvaltning. Den förteckning som togs fram 2019 över insatser som kan stabilisera skolgången för barn och unga som är aktuella inom socialtjänsten revideras under våren 2022. De insatser som socialtjänsten erbjuder för att stabilisera skolgången samt bryta en omfattande frånvaro för barn och unga som är aktuella inom socialtjänsten är betydelsefulla – dels för att problemen inte ska

¹⁵ 1 kap. 2a § första st. Skol L (1985:1100); 2f § första st. HSL (1982:763); 2 kap. 1 § LYHS (1998:531); 3 § Polis L (1984:387); 3 kap. 1,4,5 §§ och 5 kap. 1 a § SoL (2001:453)

förvärras, dels för att öka barnens och de ungas möjligheter att lyckas i skolan så att skolan kan ge ett framtida skydd mot psykisk ohälsa och olika former av sociala problem. Insatserna ska syfta till att förbättra barns och ungas situation och öka deras förutsättningar att ta till sig kunskap.

8.2 Skolsociala team

Skolsociala team handlar om samverkan mellan skola och socialtjänst kring elever med skolfrånvaro. Målgruppen är elever i årskurs 4-9 med upprepad eller längre frånvaro, som riskerar att inte nå målen för utbildningen. Arbetet förväntas att genom förbättrade samverkansstrukturer och tidiga insatser bidra till att målgruppen uppnår gymnasiebehörighet. Det tvärprofessionella skolsociala teamet ska bestå av medarbetare från skolan, tex kurator och/eller specialpedagog, samt utsedda medarbetare från socialtjänstens öppenvårdsverksamhet, så kallade skolsocionomer. För att öka likställigheten och likvärdigheten i arbetet med stadens skolsociala team togs en gemensam arbetsmodell fram under 2020.

Arbetsmodellen beskriver strukturer och processer för arbetet med skolsociala team. Till arbetsmodellen finns en så kallad verktyglåda som beskriver vilka insatser ett skolsocialt team kan erbjuda. Det finns också ett exempel på mall för handlingsplan och ett sekretessbrytande samtyckesavtal. Under 2022 har både socialförvaltningen, utbildningsförvaltningen och stadsdelsförvaltningarna uppdrag i budget att stärka arbetet med skolsociala team med utgångspunkt i den gemensamma arbetsmodellen.

8.3 SAMS

Utbildningsförvaltningen fortsätter i samarbete med stadsdelsnämnderna och socialnämnden att arbeta enligt SAMS-modellen (Samverkan socialtjänst skola) för att verka för en obruten skolgång för placerade barn.

8.4 Specialpedagogiska skolmyndigheten

Utbildningsförvaltningen samverkar med Specialpedagogiska skolmyndigheten i syfte med att uppmärksamma vilket stöd som finns tillgängligt för skolorna vad gäller särskilt stöd.

8.5 BUS - Barn i behov av särskilt stöd -

Överenskommelse samt förtydliganden och rutiner

Barn och unga i behov av särskilt stöd är inte en enhetlig grupp. Det kan vara barn som är asylsökande eller som har någon funktionsnedsättning, kronisk sjukdom eller psykisk ohälsa. Det kan också

vara barn med sviktande stöd från sina vårdnadshavare eller barn vars familj har drabbats av en tillfällig kris som skilsmässa eller allvarlig sjukdom hos en förälder. Ibland sammanfaller flera faktorer som var och en för sig kan innebära att barnets utveckling försenas eller hindras.

Ett övergripande mål för samhället är att barn ska växa upp under trygga och goda förhållanden. Vårdnadshavare har den grundläggande ansvaret, men utöver det måste alla berörda myndigheter och andra samhällsorgan ta ett gemensamt ansvar för att uppmärksamma barn som är i behov av särskilt stöd.

Alla barn och unga ska ha möjlighet att utvecklas utifrån sina individuella förutsättningar. En del barn och unga behöver särskilt stöd. För att dessa barn ska få sina behov tillgodosedda behövs en god samverkan mellan verksamheter inom kommun och region.

Kommunerna i Stockholms län och Region Stockholm har sedan 2001 en gemensam överenskommelse gällande samverkan kring barn i behov av särskilt stöd, BUS. Nuvarande överenskommelse beslutades 2012. Syftet med överenskommelsen är att definiera, utveckla och förbättra samverkan mellan kommunens och hälso- och sjukvårdens verksamheter.

BUS-överenskommelsen omfattar barn som är under 18 år och som är i behov av särskilt stöd från skolan och/eller socialtjänsten samt från hälso- och sjukvården. Den tydliggör ansvar och beskriver gemensamma utgångspunkter, mål och samverkansstrukturer för att barn i behov av särskilt stöd ska få de insatser de behöver och har rätt till.

Det beslutande forumet på länsövergripande nivå, BUSSAM, har kommit överens om ett antal förtydliganden och rutiner för samverkan kring barn i behov av särskilt stöd. Dessa förtydliganden och rutiner kompletterar den gemensamma BUS-överenskommelsen.

8.6 Regional och lokal BUS-samverkan

BUSSAM är ett beslutande forum som består av chefstjänstepersoner från kommunerna i länet (utbildning och socialtjänst) och från Region Stockholm (psykiatri, barnmedicin och habilitering). Forumet träffas flera gånger om året för att förvalta och utveckla den gemensamma samverkan kring barn i behov av särskilt stöd. De förvaltar även den regionala BUS-överenskommelsen.

I Stockholms län finns ett trettiotal lokala så kallade BUS-grupper som bemannas av chefer från huvudmännens förvaltningar och verksamheter. De lokala BUS-grupperna arbetar på en övergripande nivå för att säkerställa att barns behov av insatser från kommun och region tillgodoses. De har särskilt ansvar för att det finns en tydlig struktur, beslutsordning och uppföljning som främjar samverkan kring barnet och att det finns rutiner för hur brister i samverkan uppmärksammas och åtgärdas.

8.7 SIP- Samordnad individuell plan

En samordnad individuell plan ska enligt lag tas fram när en person har behov av olika insatser som behöver samordnas från både socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Storsthlm och Region Stockholm har tillsammans tagit fram stödmaterial och vägledning för yrkesverksamma inom socialtjänst och hälso- och sjukvård som ska upprätta en SIP.

I både socialtjänstlagen och i hälso- och sjukvårdslagen finns en bestämmelse om att kommunen och regionen ska upprätta en samordnad individuell plan när de bedömer att insatserna behöver samordnas. Planen kan upprättas när den enskilde har gett samtycke. Bestämmelsen om en individuell plan innefattar alla kommun- och regionfinansierade verksamheter. Det är enligt lag professionella inom socialtjänst och hälso- och sjukvård som har en skyldighet att sammankalla till SIP när behov upptäcks. Målgruppen är barn och unga såväl som vuxna och äldre som är i behov av samordnande insatser.

Syftet med en samordnad individuell plan, SIP, är att identifiera vilka behov som finns och som personen har och samordna de olika insatserna mellan verksamheterna.

Storsthlm har tillsammans med Region Stockholm tagit fram läns-gemensamt material som ska användas vid SIP. För familjer vars barn och unga kommer i kontakt med både socialtjänst och hälso- och sjukvården kan gemensamma mallar användas. Det läns-gemensamma SIP-materialet syftar till att underlätta samverkan där flera parter är involverade. Den samordnande individuella planen ska förbättra samarbetet mellan parterna och se till att barnets behov inte hamnar mellan olika ansvarsområden.

9. Analys och slutsatser

Kartläggningen visar att ungefär 1% av eleverna i Stockholms stads grundskolor har haft över 50% total frånvaro under höstterminen 2021.¹⁶ Kartläggningen visar också att frånvaron är högre i högre årskurser samt är något högre bland flickor (1,1% att jämföra med 0,8%). Andelen med en frånvaro över 50% är något högre i kommunala skolor än i fristående skolor (1,0 att jämföra med 0,8%). Förutsättningarna för rapporteringen skiljer sig dock åt något.

Lagstiftningen inom området ställer krav på både rektor, huvudmannen och hemkommunen att arbeta med upprepad eller längre frånvaro i skolan. Arbetet med elevfrånvaro uppmärksammas i högre utsträckning än tidigare och har fått en viktig plats i skolornas arbete. Det finns inte en metod för att komma tillrätta med all frånvaroproblematik. Att utreda och hitta orsakerna till elevernas frånvaro är den enskilt viktigaste faktorn för att kunna sätta in adekvata åtgärder som svarar upp mot behoven. Skolornas arbete med särskilt stöd och att utreda elevernas frånvaro behöver fortsätta och samverka med socialtjänst och BUP behöver även fortsättningsvis prioriteras för elevgruppen med hög frånvaro.

Utbildningsförvaltningen vidtar flera olika åtgärder för att främja skolnärvaro och förebygga skolfrånvaro. Sedan tidigare finns samverkansstrukturer och samverkansformer med region och socialtjänst etablerat genom BUS och SIP. Under de senaste åren har samverkan med framförallt socialtjänsten vidareutvecklats genom bland annat arbetsmodellen skolsociala team och samverkansstrukturen SAMS. Inom utbildningsförvaltningen har stödet till den enskilda eleven och skolan utvecklats genom utvecklingen av elevhälsoarbetet, det skoljuridiska stödet samt uppbyggnaden av särskilda undervisningsgrupper på tre nivåer (lokalt på skolan, regionalt och för staden). För närvarande planerar också utbildningsförvaltningen, tillsammans med socialförvaltningen, att göra en gemensam idéskiss till stadens social investeringsfond för stärkt stöd till elever med hög skolfrånvaro, där även Region Stockholm kan vara en viktig samverkanspart.

¹⁶ Med total frånvaro menas att både den giltiga och den ogiltiga frånvaron är inräknad. Med giltig frånvaro menas beviljad ledighet eller anmäld frånvaro på grund av sjukdom.

Målgruppen är elever med över 50% frånvaro. För denna elevgrupp behövs unika lösningar och ofta ett intensivt stöd.

Skolan är en viktig skyddsfaktor för barn och unga. De allra flesta elever i Stockholms stad går i skolan och trivs bra där, men forskning och beprövad erfarenhet visar att det finns vissa barn och unga som löper större risk än andra att inte klara sin skolgång. För denna elevgrupp behövs ett nära samarbete med socialtjänsten. Överlag finns samverkanstrukturer, arbetsmetoder och en väl fungerande samverkan. Men det är viktigt att arbetet fortgår på alla nivåer; förvaltningen kommer att fortsätta att följa elevfrånvaron och vidareutveckla stödet till skolorna för att främja närvaro.

Litteratur om skolfrånvaro och samverkan

Borg, A. & Carlsson Kendall, G. (2018). **Utanförskap i skolan: förebygg och åtgärda med Nytorpsmodellen.**

Buhler, M., Karlsson, A. & Österholm, T. (2018). **Lågaffektivt bemötande och problematisk skolfrånvaro.**

Friberg, P., Karlberg, M., Sundberg Lax, I. & Palmér, R. (2015). **Hemmasittare och vägen tillbaka: Insatser vid långvarig skolfrånvaro.**

Gladh, M. & Sjödin, K. (2014). **Tillbaka till skolan: metodhandbok i arbetet med hemmasittande barn och unga.**

Glad, M. & Sjödin, K. (2018). **Saknad i skolan: en vägledning för lärare – att arbeta tvärprofessionellt med hemmasittare.**

Gren Landell, M. (2018). **Främja närvaro: att förebygga frånvaro i skolan.**

Ifous Fokuserar på uppdrag av Uppdrag psykisk hälsa i Stockholms län. (2019). **Skolnärvaro – En översikt av forskning om att främja alla barns och ungas närvaro i skolan.**

Ifous Fokuserar på uppdrag av Uppdrag psykisk hälsa i Stockholms län. (2020). **Att utreda närvaroproblem i skolan. Sammanfattning av forskning och en praktisk vägledning.**

Ifous Fokuserar på uppdrag av Uppdrag psykisk hälsa i Stockholms län. (2021). **Samverkan och samordnad stöd vid närvaroproblem i skola och förskola**

Stockholms stad. (2019). **Stödmaterial för samverkan mellan skolan och socialtjänsten.** Stockholm: Socialförvaltningen och Utbildningsförvaltningen.

Stockholm stad (2019). **Stockholms stads strategi 2019 – 2022 för att minska risken för att barn, unga och unga vuxna ska dras in i kriminalitet.** Stockholm: Socialförvaltningen.

Stockholms stad (2020). **Insatser för att stabilisera skolgången för barn och unga som är aktuella inom socialtjänsten.** Stockholm: Socialförvaltningen.

Stockholms stad (2020). **Myndighetsutövande socialtjänst i skolan.** Stockholm: Socialförvaltningen.

Sveriges Kommuner och Landsting. (2017). **Olika är normen. Att skapa inkluderande lärmiljöer i skolan.**

Sveriges Kommuner och Landsting. (2019). **Använd SIP- ett verktyg vid samverkan. Barn och unga 0-18 år** (version 6.0).

Utbildningsdepartementet. (2017). **Saknad! Uppmärksamma elevers frånvaro och agera.** SOU 2016:94: Betänkande från Att vända frånvaro till närvaro – en utredning om problematisk elevfrånvaro.